

יעקב – איש הגלות

(רש"י שם)

"חלילה לומר שהיה יעקב מסופק בהבטחת ה' יתברך כי כבר אמר לו הא-להים והנה אנכי עמך ושמרתך בכל אשר תלך. אלא ביאור הענין הוא שיעקב לא ביקש כלל על שמירת הגוף שכבר הובטח בו, אלא ביקש עכשיו על שמירת הנפש מן החטא ... אבל בענין השמירה מן החטא שלא ילמד מדרכי לבן ולא דוקא לבן שהרי אפילו הכנעני יושב הארץ לא טוב עשה בעמיו, ויש לחוש שלא ילמוד גם מדרכי האמורי, על כן אמר אל בית אבי כי אז ינצל מחשש זה שלא ילמוד מדרכי הרשעים"

(כלי יקר שם)

חיי היהודים בהיסטוריה של עם ישראל נעים בין עצמאות ישראלית לבין גלות בנכר. שישים וחמש שנות המדינה, לה זכינו בדורות האחרונים, ניצבות אל מול אלפיים שנות שיעבוד וגלות בהם נאלץ עם ישראל להתמודד עם שכניהם הנכריים ולערוג ממרחק להתגשמות תפילתם 'ותחזינה עינינו בשובך לציון'.

אברהם ויצחק התוו את המודל של דרכי ירושת הארץ וההאחזות בה, ואילו יעקב, שנאלץ לגלות מחמת איום הרצח של אחיו, הפך בעל כורחו למופת עבור תקופות של רדיפה ושהייה ממושכת בנכר. יעקב חי בסביבה תרבותית שטרם הטמיעה בקרבה את ערכי המוסר ואת בשורת 'אור לגויים' שאברהם הינו נושא דגלה.

סיפורי יעקב מעמידים כלי השרדות ומאבק להבדלות מוסרית ותרבותית בנכר. סיפורי המשפחתיים והאישיים של יעקב מהווים תמרורי אזרה מפני סכנות הטמיעה בגלות, ומציבים את דרכי המאבק שרק באמצעותם התגשמה תפילתו של יעקב "ושבתי בשלום בית אבי" (שם כ"א).

נעמוד אם כן על מרכיבי האתגר הגלותיים, ועל דרכי ההתמודדות אשר הקריאה בהם מהווה תורת השרדות גלותית לדורות.

ב. היחס לרכוש

היהדות, בניגוד לדתות אחרות או כתות פורשות שצמחו מקרב עם ישראל, איננה מתנגדת לרכוש פרטי של האדם. אולם, היא רואה ברכוש ביטוי לברכת ה' ומתנגדת להצבתו כערך הקובע את מעמדו של האדם. מצוות ארצישראליות רבות מכוונות את האדם לבל יהפוך את הגדלת הונו

א. בשורת איש הגלות

בעיונינו לפרשת חיי שרה עמדנו על דמותו של יצחק. יצחק, כפי שראינו, מתואר בסיפורי בראשית בצילו של אברהם וכמי שחוה במהלך חייו ארועים בעלי זיקה ודמיון לחוויות של אביו. הוכחנו, כי דווקא סיפורי ההמשכיות והדמיון, הם אשר מעצבים את הבשורה הגדולה של הבן הממשיך, דור שני לחלוצי העליה לארץ ישראל, המממש את ההבטחה הלכה למעשה.

העיון במחזור סיפורי יעקב מציב שאלה דומה לזו ששאלנו על אודות הבשורה שבפרקי יצחק. אולם, ביחס ליעקב אין אלו הצמצום בהיקף הסיפורים, הדמיון לסיפורי העבר או הפאסיביות של דמותו שמעוררים תהייה לפשר המופת. אצל יעקב, זהו דווקא הפירוט הרב של כל תלאותיו האישיות והמשפחתיות, העוטפות את הווייתו. למעשה, פרקי יעקב מרגע בריחתו ועד למותו מכילים בעיקר סיפורי משפחה, וכמעט אין בהם התייחסות למעשים לאומיים (דוגמת מעשי אברהם הקורא בשם ה' או קביעת עובדות בשטחי ארץ ישראל על ידי חפירת הבארות בימי יצחק).

מהי, אם כן, הבשורה בדמותו של יעקב?

בקשת יעקב מ-ה' ערב יציאתו מהארץ עשויה ללמד על האתגר המרכזי הניצב בפני יעקב, ואשר העמידה בו היא המופת לדורות. כך, כאשר הקדוש ברוך הוא מבטיח ליעקב בחלומו:

"וְהָיָה אֲנֹכִי עִמָּךְ וְשָׁמַרְתִּיךָ כְּכֹל אֲשֶׁר תִּלְךָ וְהִשְׁבַּתִּיךָ אֶל הָאָדָמָה הַזֹּאת כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ עַד אֲשֶׁר אִם עָשִׂיתִי אֶת אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי לְךָ" (בראשית כ"ח, ט"ו)

יעקב מגיב על החזיון באמצעות נדר מותנה:

"וַיֵּדֶר יַעֲקֹב נֶדֶר לֵאמֹר אִם יְהִי אֱ-לֹהִים עִמָּדִי וְשָׁמַרְנִי בְּדַרְךְ הַזֶּה אֲשֶׁר אֲנֹכִי הוֹלֵךְ וְנָתַן לִי לֶחֶם לֶאֱכֹל וּבְגָד לְלַבֵּשׁ: וְשָׁבְתִי בְּשָׁלוֹם אֶל בֵּית אָבִי וְהָיָה ה' לִי לֵ-אֱ-לֹהִים: וְהָאֶבֶן הַזֹּאת אֲשֶׁר שָׁמַתִּי מִצְבֵּה יְהִי בֵּית אֱ-לֹהִים וְכָל אֲשֶׁר תִּתֵּן לִי עֹשֶׂר אֶעֱשְׂרֶנּוּ לְךָ" (שם כ"ב)

רבים המפרשים המעלים תמיהה על תוכן הנדר, המביע לכאורה פקוק בהתגשמות הבטחת ה' שנאמרה ליעקב בחלומו. כפתרון לתמיהה זו, מציעים הפרשנים להפריד בין הבטחת ה' לשלמותו הפיזית של יעקב לבין בקשתו לשמירה על שלמותו הרוחנית והמוסרית, עליה חונך בבית אביו:

"בשלום - שלם מן החטא, שלא אלמד מדרכי לבן"

למטרה הבלעדית, אלא יראה בו אמצעי להכרה בחלות ברכת ה' עליו¹. בפרשת ויצא אנו מתלווים למהפך הערכים מהתרבות הארצישראלית בה צמח יעקב, לסכנת הטמיעה וההתמכרות לרכוש שארבה לו בשנות שהותו בבית לבן.

הרב סמט באחד מעיוניו לפרשת ויצא עמד על המהפך הערכי שעבר יעקב במשך עשרים שנות שהותו בבית לבן². נדמה, שיש מקום לחדד ולהוסיף היבטים נוספים המלמדים על סכנת ההשפעה של תרבות הסביבה הנכרית גם על אדם בשיעור קומתו של יעקב אבינו. לצורך כך, נעמיד זה מול זה את הפסוקים המאפיינים את יעקב ושאיופותיו עם הגעתו לחרן מול פסוקים המעידים על סדקים באידיאולוגיה טהורה זו ואימוץ נורמות תרבותיות של סביבתו הנכרית:

<p>ולאִלְכָה אֶל מְקוֹמִי וּלְאַרְצִי: תָּנָה אֶת נָשִׁי וְאֶת יְלָדֵי אֲשֶׁר עִבְדָתִי אִתְּךָ בְּהֵן וְאִלְכָה כִּי אֲתָה יְדַעְתָּ אֶת עִבְדָתִי אֲשֶׁר עִבְדָתִיךָ" (ל', כ"ה-כ"ו)</p>	<p>לעזוב</p>
<p>"וַיַּעַן רְחֵל וְלָאָה וַתֹּאמְרָנָה לוֹ הַעוֹד לָנוּ חֶלֶק וְנַחֲלָה בְּבֵית אַבְיָנוּ: הֲלוֹא נִכְרִית נִחְשְׁבָנוּ לוֹ כִּי מִכְרָנוּ וַיֹּאכַל גַּם אֶכּוֹל אֶת כֶּסֶפֵּנוּ: כִּי כָל הָעֵשֶׂר אֲשֶׁר הִצִּיל אֱלֹהִים מֵאֲבִינוּ לָנוּ הוּא וּלְבָנֵינוּ וְעַתָּה כָּל אֲשֶׁר אָמַר אֱ-לֹהִים אֲלֵינוּ עֲשֵׂה" (שם "ד-ט"ז)</p>	<p>תלונת רחל</p>
<p>וַיְהִי בַעַת יַחַם הַצֹּאן וְאֶשָּׂא עֵינַי וְאָרָא בְּחִלּוֹם וְהִנֵּה הַעֲתִידִים הָעֵלִים עַל הַצֹּאן עֹקְדִים נִקְדִים וּבְרָדִים: וַיֹּאמֶר אֵלַי מִלֶּאֱדָה הָאֱלֹהִים בְּחִלּוֹם יַעֲקֹב וַאֲמַר הַגִּבִּי: וַיֹּאמֶר שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה כָּל הַעֲתִידִים הָעֵלִים עַל הַצֹּאן עֹקְדִים נִקְדִים וּבְרָדִים כִּי רְאִיתִי אֶת כָּל אֲשֶׁר לָבֵן עֲשָׂה לָךְ: אֲנִכִּי הָאֵל בֵּית אֵל אֲשֶׁר מִשְׁחַת שָׂם מִצְבֵּה אֲשֶׁר נִדְרַת לִי שֵׁם נָדָר</p>	<p>חלום יעקב</p>

6 השנים האחרונות	14 השנים הראשונות	
<p>"לֹא תִתֵּן לִי מְאוּמָה אִם תַּעֲשֶׂה לִי הַדָּבָר הַזֶּה אֲשׁוּבָה אֶרְעָה צֹאנְךָ אֲשֶׁמֶר: אֲעֹבֵר בְּכָל צֹאנְךָ הַיּוֹם הַסֹּר מִשָּׂם כָּל שֶׁהָ נִקְדָּה וְטֹלוֹא וְכָל שֶׁהָ חוֹם בְּכֶשֶׁבִים וְטֹלוֹא וְנִקְדָּה בְּעֵזִים וְהִיָּה שְׂכָרִי" (בראשית ל', ל"א-ל"ב)</p>	<p>"וַיֹּאמֶר אֲעִבְדְּךָ שִׁבְעַת שָׁנִים בְּרְחֵל בְּתָדָה (בראשית כ"ט, י"ח)</p>	<p>מטרת השהיה בבית לבן</p>
<p>"וַיִּפְרָץ הָאִישׁ מְאֹד מְאֹד וַיְהִי לוֹ צֹאן רַבּוֹת וּשְׂפָחוֹת וְעֹבְדִים וּגְמָלִים וַחֲמָרִים" (שם מ"ג)</p>	<p>לידת שנים עשר בנים</p>	<p>תוצאות השהיה</p>
<p>"וַיֹּאמֶר לָהֶן רְאֵה אֲנִכִּי אֶת פְּנֵי אַבְיָכֶן כִּי אֵינְנוּ אֵלַי כְּתַמַּל שְׁלֹשׁ וְאַלְהִי אַבִּי הִיָּה עִמָּדִי: וְאַתְּנָה יְדַעְתָּן כִּי בְּכָל כַּחַי עִבְדָתִי אֶת אַבְיָכֶן: וְאַבְיָכֶן הִתֵּל בִּי וְהִחֲלַף אֶת מִשְׁכַּרְתִּי עֲשֶׂרְת מָנִים וְלֹא נָתַנוּ אֱלֹהִים לְהִרְעֵ עִמָּדִי: (שם ל"א, ה'-ז')</p>	<p>"וַיֹּאמֶר אֵל לָבֵן מַה זֹאת עֲשִׂיתָ לִּי הֲלֹא בְרַחֵל עִבְדָתִי עִמָּךְ וְלָמָּה רַמִּיתִנִּי" (שם כ"ה)</p>	<p>תלונת יעקב על רמאות לבן</p>
<p>"וַיֹּאמֶר ה' אֵל יַעֲקֹב שׁוּב אֶל אֶרֶץ אַבְוֹתֶיךָ וְלִמְלֹךְדָּדְךָ וְאַהֲיָה עִמָּךְ" (שם, ג')</p>	<p>"וַיְהִי כַּאֲשֶׁר יָלְדָה רְחֵל אֶת יוֹסֵף וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֵל לָבֵן שְׁלַחֲנִי</p>	<p>הסיבה לרצונו</p>

1 כגון מצוות הנפת העומר. ראו דברי רבי יצחק עראמה, בעל העקידת יצחק, לפרשת אמור: "שהכונה בכל זאת לומר שהארץ היא נתנה לסיפוק הכרחי לבד לעזור אל ההצלחה האמתית שהוא קנין התורה. ואמר עכשו כי לסימן זה בהגיע קציר השעורים לא נהנה ממנה עד שנביא ראשיתו לפני ה', כי הוא תחילת תבואותינו, ויניף הכהן את העומר לפני ה' לרצון להם, כדי שיתבוננו בה בינה, שהכל מלפניו מוכן לפנינו לעבודתו, לא בבחינת עצמו, כמו שחשבו הפתאים". וכן מצוות אכילת פרות מעשר שני בירושלים, מצוות ביכורים ועוד.

2 ראו: עיונים בפרשות השבוע, סדרה ראשונה, עמ' 86.

14 השנים הראשונות של שהיית יעקב בבית לבן חתומות בתיאורי נישואים וילודה. הכתוב בחר לתעד מתוך שנים

ג. נורמות מוסריות ושפת הדיבור

על מרכיבי הטמיעה התרבותית בנכר ניתן ללמוד מהמדרש המתאר את הסיבה לגאולת ישראל מגלות מצרים:

”רב הונא אמר בשם בר קפרא בשביל ד’ דברים נגאלו ישראל ממצרים שלא שנו את שמם ואת לשונם ולא אמרו לשון הרע ולא נמצא ביניהן אחד מהן פרוץ בערוה” (ויקרא רבה פרשה לב)

נדמה שמבין ארבעת המרכיבים, המרכיב המשבח את ישראל על שלא שינו לשונם, נשמע בלתי סביר. הייתכן שבמאתיים ועשר שנות השיעבוד המשיכו בני ישראל להתעלם משפת המצרים ולתקשר עם משעבדיהם בשפת אבותיהם? האם השרדות בארץ זרה איננה מחייבת תקשורת מילולית המותאמת לשפת המקום המדוברת?

נראה, אם כן, שחז”ל לא התכוונו ללשון במובנה הבלשני, אלא מנו את המשלב הדיבורי כאבן בוחן לטמיעה תרבותית. שבחם של ישראל היה בשמירה על עגה תרבותית נאורה שלא הושפעה מסגנון הדיבור המצרי.

במחזור סיפורי יעקב בבית לבן ניתן להבחין במילה מנחה המשולבת במעשיהם של בני משפחת לבן ובדיבורם. מילה זו מצליחה להשתרב גם ללשון הדיבור של יעקב:

”כל אשר איננו נקד וטלוא בעיזים וחום בכשבים
גנוב הוא אתי” (בראשית ל’, ל”א)

”ולבן הלך לגזז את צאנו ותגנב רחל את התרפים
אשר לאביה: ויגנב יעקב את לב לבן הארמי על
בלי הגיד לו כי ברח הוא” (שם ל”א, י”ט-כ”א)

”ויאמר לבן ליעקב מה עשית ותגנב את לבבי
ותנהג את בנתי כשביות חרב: למה נחבאת לברח
ותגנב אתי ולא הגדת לי ואשלחך בשמחה ובשרים
בתך ובכנור: ... ועתה הלך הלכת כי נכסף נכספתה
לבית אביך למה גנבת את אלהי: ויען יעקב ויאמר
ללבן כי יראתי כי אמרתני פן תגזל את בנותיך
מעמי: עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה נגד
אחינו הך לך מה עמדי וקח לך ולא ידע יעקב כי
רחל גנבתם” (שם כ”ו-ל”ב)

”טרפה לא הבאתי אליך אנכי אחטנה מידי
תבקשנה גנבתי יום וגנבתי לילה” (שם ל”ט)

בל נטעה, גניבה ממשית איננה מיוחסת ליעקב באף אחת מהופעותיה. אולם, האפשרות ההיפותטית שמעלה יעקב בפני לבן 'גנוב הוא איתי', בחירת הכתוב בביטוי המושאל של 'גנבת לב' כלפי מעשה יעקב, וביטוי יעקב בשעת תסכולו 'גנבתי יום וגנבתי לילה' מלמדים על עומק חדירתן של נורמות המנטליות החרנית הקלוקלת להלך המחשבה של יעקב.

אלו רק את הסיפורים והדיאלוגים בין בני המשפחה הקשורים לנושא הנישואים והבנים:

- יעקב מצהיר עם הגעתו כי מטרתו היא נישואיו לרחל.
- הכתוב מתאר את צפון לבו של יעקב מנקודת המבט של אהבת אשתו: "ויהיו בעיניו קימים אחדים באהבתו אתה" (שם כ"ט, כ').
- יעקב פורש בגלוי את רצונו האינטימי לממש את אהבתו לרחל: "ויאמר יעקב אל לבן הבה את אשתי פי מלאו ימי ואבואה אליה" (שם כ"א)
- יעקב מוחה בפני לבן על הפרת הבטחת האשה.
- דו השיח המתועד היחיד בין יעקב לרחל הוא סביב מצוקת עקרותה.
- סיפור הדודאים מבטא היטב את השפעת ערכי יעקב על סולם הערכים של משפחתו. הכמיהה לבנים הינה הווייתן המרכזית של נשותיו.

מול טוהר אידיאולוגי זה ניצבות שש השנים הנוספות בבית לבן. בשנים אלו, בולטת האווירה של שאיפת יעקב לעשות לביתו, שמשמעה הכמיהה להון פרטי. שש השנים מתוארות מנקודת המבט של התגשמות השאיפה ותוצאותיה במישור המשפחתי המצומצם והרחב.

- 'ויפרץ האיש מאד מאד' – הכינוי 'איש' ביחס ליעקב רומז על התמזגותו של יעקב בנורמות הסביבתיות עד כדי אובדן העצמיות שעמה הגיע לחרן.
- הכתוב מתאר כיצד כמיהת נשות יעקב ללדת מתחלפת בתיאור תחושת ניצולן הכלכלי. השיח בין יעקב לנשותיו אינו מתנהל סביב ענייני המשפחה וצרכיה, אלא עוסק בטרוניה משותפת על העוולות הממוניות של לבן כלפיהם.
- שיאו של המהפך הערכי תרבותי, בא לידי ביטוי בתיאור חלום יעקב. החלום הוא ביטוי דמיוני ומפותח למחשבות האדם בהקיץ. חלום המלאכים העולים ויורדים המתחלף בחלום הכבשים העולים מעיד על טרדות ההווה של יעקב בשעות היקיצה. התגלות ה' אל יעקב בחלום העתודים והנקודים והשימוש במטבע הלשון של התגלות ה' לאברהם בהבטחת הארץ שא נא עיניך וראה' (בראשית י"ג, י"ד), נועדה להעמיד את יעקב על עומק התהום המפרידה ביניהם. בכך, ההתגלות נועדה להציל אותו מסכנת הטמיעה בה היה שרוי, דרך הבנת התזכורת של חלום בית אל ונדר השיבה לארץ ישראל.

כמה שונה הוא תיאור יציאת יעקב מבית לבן: "וינהג את כל מקנהו ואת כל רכשו אשר רכש מקנה קנינו אשר רכש בפרדן ארם לבוא אל יצחק אביו ארצה כנען" (שם ל"א, י"ח) לתיאור בקשתו הצנועה: ונתן לי לחם לאכל ובגד ללבש: (שם כ"ח, כ) בעת יציאתו מבית הוריו.

ד. המח היהודי והשלכותיו

בשנת 1905 התפרסם ברוסיה ספר שכונה הפרוטוקולים של זקני ציון. פרסום הספר הוביל לגלי אנטישמיות פרועים ביהודים. הפרוטוקולים של זקני ציון הינם מסמכים מזויפים המיוחסים לכאורה ליהודים ומתארים אותם כמי שמתכננים להשתלט על כלכלת העולם, על הפוליטיקה, החינוך, המשפט והתקשורת בארצות גלותם. נראה כי המצאותיהם החדשניות של היהודים והצלחותיהם בארצות גלותם הביאו עליהם את קנאת הסביבה ובעקבותיה הם מואשמים בכוונות זדון של השתלטות על רכוש.

גילויי שנאה ראשונים בעקבות הצלחה ישראלית בנכר נשמעים מפיו של לבן. הכתוב מרחיב בתיאור התוצאות המדעיות של שעות המרעה הרבות של יעקב והסיוע הא-לוהי שקבל בחלום. יעקב מתואר כמי שגילה את חוקי ההורשה הגנטיים, ואת חוק און היתר להטרוזיגוט (יכולת פוריות גבוהה יותר לבעל שני גנים שונים), שאיפשרו לו להפריד את סוגי הצאן ולאפשר ריבוי של בעלי התכונה הרצסביית בכבשים ובעיזים שהובטחו לו בהסכם שערך עם לבן³. לבן, סבר כי הצעת יעקב לקחת אליו את הנקודים והטלואים שבצאן תשאיר את מרבית הצאן אצלו. כאשר גילה את ריבוי הנסיי של הצאן שהופך להיות רכושו של יעקב, לבן משמיע דברי כעס מהולים בהאשמות חמורות כלפיו:

”וַיִּשְׁמַע אֶת דְּבַרֵי בְנֵי לֵבָן לְאָמֵר לְקַח יַעֲקֹב אֶת כָּל אֲשֶׁר לְאֲבִינוּ וּמֵאֲשֶׁר לְאֲבִינוּ עָשָׂה אֶת כָּל הַכָּבֵד הַזֶּה: וַיֵּרָא יַעֲקֹב אֶת פְּנֵי לֵבָן וְהִנֵּה אֵינָנו עִמּוֹ כְּתָמוּל שְׁלִשׁוֹם” (שם לא, א'-ב')

תגלית הנקודים והטלואים המפורטת בכתוב מלמדת לקח חשוב להשלכות ההצלחה בארצות הנכר, המתפרשת על ידי הסביבה כאיום על קיומה, ומזהירה מפני גילויי השנאה הצפויים לזרים בעקבותיה.

ה. התרפסות הכרחית?

מחלוקת פרשנית ארוכת דורות מתקיימת סביב ניתוח מעשי יעקב במפגש עם עשיו. קשה הדעות נעה בין ביקורת נוקבת על ההתרפסות המאשימה את יעקב בקיבוע יחסי הכוחות בין צאצאי עשו לצאצאי יעקב, לבין המודל לתקשורת עם אויב.

כך נאמר במדרש:

”אותה שעה שקרא יעקב לעשו אדני אמר לו הקדוש ברוך הוא אתה השפלתה עצמך וקראת לעשו אדני ח' פעמים אני אעמיד מבניו ח' מלכים

קודם לבניך שנ' ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום [לפני מלוך מלך לבני ישראל]”

(בראשית רבה פרשה עה)

ובביקורת נוקבת יותר:

”...אלא שדומה יעקב עצמו למעיין חתום המתרפש ולמקור נעול שהוא מושחת, ולא היה צריך להכניע עצמו לפני הרשע שהרי עשו היה הולך לדרכו, ויעקב נתעבר על ריב לא לו, והחזיק באזני כלב, ושלח לו מנחה וקרא עצמו עבדו, וגרם לבניו לעשות כן, מכאן שאין הבטחה לצדיקים בעולם הזה” (מדרש שכל טוב בראשית לב)

לעומת זאת, הרמב”ן מציב את יעקב כדרך הראויה להתמודד עם האויב:

”ויש בה עוד רמז לדורות, כי כל אשר אירע לאביו עם עשיו אחיו יארע לנו תמיד עם בני עשיו, וראוי לנו לאחז בדרכו של צדיק שנזמין עצמנו לשלשת הדברים שהזמין הוא את עצמו, לתפלה ולדורון ולהצלה בדרך מלחמה, לברוח ולהנצל, וכבר ראו רבותינו הרמז הזה מן הפרשה הזאת”

(רמב”ן, הקדמה לפרשת וישלח)

ומבאר את הסיפור על רבי ינאי:

”רבינו כד הוה סליק למלכותא הוה מסתכל בהדא פרשתא ולא הוה נסיב ארמאה עמיה, חד זמן לא אסתכל בה ונסב עמיה רומאין (ארמאין) ולא הגיע לעכו עד שמכר הסוס שלו”

(בראשית רבה פרשה עח)

”מפני שהיתה קבלה בידם שזו פרשת גלות. כשהיה בא ברומה בחצר מלכי אדום על עסקי הצבור היה מסתכל בפרשה זו ללכת אחרי עצת הזקן החכם, כי ממנו יראו הדורות וכן יעשו, ולא היה מקבל חברת אנשי רומי ללותו שאין מקרבין אלא להנאת עצמן ומפקירין ממונו של אדם”

(רמב”ן בראשית ל”ג, ט”ו)

נדמה שהבחירה ביעקב כמודל פוזיטיבי או נגטיבי להתנהלות מול היריב הינה תלוית תקופה, ותלוית תפיסה לאומית ואישיותו של הבוחר. כך או כך, שתי האסכולות סבורות כי ההרחבה בתיאור ההכנות לקראת המפגש, הדיוק בכינויי עשו ויעקב במהלך המפגש ותוכן השיח ביניהם נועדו להציב אופציות התנהלות עתידיים במפגש בין יריבים לאומיים.

³ עיינו: י' פליקס, ”כללי התורשה במעשה יעקב בצאן לבן”, טבע וארץ בתנ”ך, עמ' 28-41.

*

בתהליך העלאת הביכורים לירושלים נדרש בעל היבול לבטא בשפתיו את תהליך הצמיחה של עם ישראל וההכרה ביד ה' כגורם להשרדות העם ולהצלחתו האישית. מקרא הביכורים מזכיר לאדם את תכלית בריאתו דווקא בשעה שהוא מגיע לשיא הצלחתו הכלכלית, ומציב את התוצרת החקלאית של האדם כמי שבאמצעותה היא מחוייב לזכור מאין בא.

נקודת המוצא של העם על פי מקרא ביכורים היא 'ארמי אובד אבי'. ידועה המחלוקת הפרשנית באשר לזהותו של האב, ולמשמעות הפועל/הכינוי 'אובד'. מחבר ההגדה של פסח, הנשען, כפי הנראה, על מדרש ספרי דברים (שא), מזהה את האב עם יעקב ואת הארמי עם לבן:

”צא ולמד מה ביקש לבן הארמי לעשות ליעקב
אבינו, שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ולבן ביקש
לעקור את הכל”
(הגדה של פסח)

מקרא הביכורים היא האנטיתזה ללבן. הוא ההיפך מנסיגות העקירה של לבן, הנסיון לבטל את זהותו הישראלית של יעקב ולהטמיע אותו בתרבות הארמית, הדוגלת בניצול ובמרמה למען השגת התכלית הקיומית של הערכים הארמיים – הרכוש. ההשוואה לפרעה מלמדת על עומק הסכנה הרוחנית המצויה בנכר, הגוברת על פני האיום הפיזי, עקב איומה למוטט את ערכיה הטהורים של האידיאולוגיה הישראלית ולחבל ביעודו של עם ישראל להיות 'אור לגויים'.

פרשת ויצא מתארת שלושה מפגשים של יעקב עם מלאכים, המלמדים על הצורך בליווייה של תכלית רוחנית שתזכיר לאדם את יעודו בשעה שיוצא מן הארץ, תחלק אותו מסכנות הטמיעה במהלך שהותו בנכר, ותקבל את פניו עם חזרתו.

* כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולד"ר ברכי אליצור תשע"ד *
* עורך: אורי יעקב בין *
* *****
* בית המדרש הווירטואלי *
* מיסודו של *
* The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash *
* האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
* *
* משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
* דוא"ל: office@etzion.org.il *
* לביטול רישום לשיעור: *
* <http://etzion.org.il/vbm/unsubscribe.php> *
* *
* *****